

KIBYRA'DAN HELLENİSTİK DÖNEM'E AİT YENİ VERİLER ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER
AN INTERPRETATION OF THE NEW EVIDENCE CONCERNING HELLENISTIC CIBYRA

ŞÜKRÜ ÖZÜDOĞRU*

Öz: Günümüzde Burdur İli Gölhisar İlçesi sınırları içinde kalan Kibyra antik kentine yönelik düzenli kazı ve araştırmalar 2006 yılından bugüne devam etmektedir. Yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda özellikle kentin az bilinen bir dönemine yani Hellenistik Dönem'e ilişkin yeni veriler ortaya çıkmıştır. Hellenistik Dönem Kibyra'sına ilişkin şimdiye kadar ki bilgilerimiz antik kaynak anlatımları ve sınırlı sayıdaki numismatik, epigrafik verilere dayanmakta idi. Kazı çalışmaları sonucunda ise yeni arkeolojik bulguların yanı sıra, özellikle epigrafik buluntular kent hakkındaki bilgilerimizi arttırmıştır. Bunlardan; M.Ö. I. yüzyıla ait bir anıt mezar, Hellenistik Sur Duvarı, Hellenistik Dönem'de yerel seramik üretimine dair buluntularla, biri agonistik bir onur yazıtı diğerleri ise kentin Hellenistik Dönem siyasi tarihine de ışık tutan resmi dekret ve Roma ile antlaşma metinlerini içeren bir anıt kent için ünik epigrafik belgeler olup, önem arz etmektedirler. Özellikle kentin Hellenistik Dönem yöneticileri (Moagetes gibi), bölgede Tetrapolis oluşumu ve niteliği gibi konularda yeni bilgiler elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Moagetes • Tetrapolis • Roma-Kibyra Antlaşması • Hellenistik Mimari ve Yerel Seramik Üretimi

Abstract: Excavation and research at the antique site of Cibyra in the Gölhisar district of Burdur Province has continued since 2006. With these excavations and research, many indications have been found concerning the Hellenistic Period at Cibyra about which we had possessed few facts. Our knowledge of the Hellenistic Period at Cibyra has been dependent to date primarily upon the limited accounts provided in the surviving antique sources, from numismatics and from epigraphic evidence. In particular the new finds of epigraphic material, in addition to inferences drawn from recently excavated finds, have significantly increased our knowledge of this antique site. A 1st c. B.C. monumental tomb, the Hellenistic fortification wall, numerous finds of the Hellenistic Period local ceramic production, an agonistic honorific inscription, an official decretal which shines a light upon Hellenistic Cibyra's political history, inscriptions concerning a treaty with Rome inscribed on a monument, are amongst the relevant prominent recent finds. Together with new information concerning the city's governors during the Hellenistic Period, such as Moagetes, and how the "Tetrapolis" confederation was structured in the region.

Keywords: Moagetes • Tetrapolis • Treaty between Rome and Cibyra • Hellenistic Architecture and Local Production of Ceramics

2006 yılından bugüne devam eden Kibyra kazı ve araştırmaları sonucunda kent hakkında oldukça önemli, yeni bilgiler elde edilmiştir. Burada, her biri ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek ve birkaçı üzerine bilimsel yayın çalışmalarının henüz devam ettiği bu yeni bulgu ve bilgilerden sadece Hellenistik Dönem'e ilişkin olanlar, daha önce bilinenlerle birlikte, genel hatlarıyla aktarılmıştır.

Kibyra, günümüzde Burdur'un güneybatısında, il merkezine 110 km. uzaklıktaki Gölhisar İlçesi'nin batı kesimindeki alçak tepeler üzerinde yer almaktadır. Kent, Çameli Havzası'na uzanan Akdağ silsilesinin eteklerinde, geniş bir ovaya ve göle bakışlı konglomera yapılı bu tepelerin teraslanmasıyla, deniz seviyesinden yaklaşık 1100-1600 metre arasında değişen yükseklikte konumlanmaktadır (fig. 1-3). Bitek ovanın antikçağda büyük oranda göl ile kaplı olduğu anlaşıl-

* Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif. Ersoy Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur. sozudogru@mehmetakif.edu.tr

Fig. 1. Kabalya/Kibyrtis Bölgesi

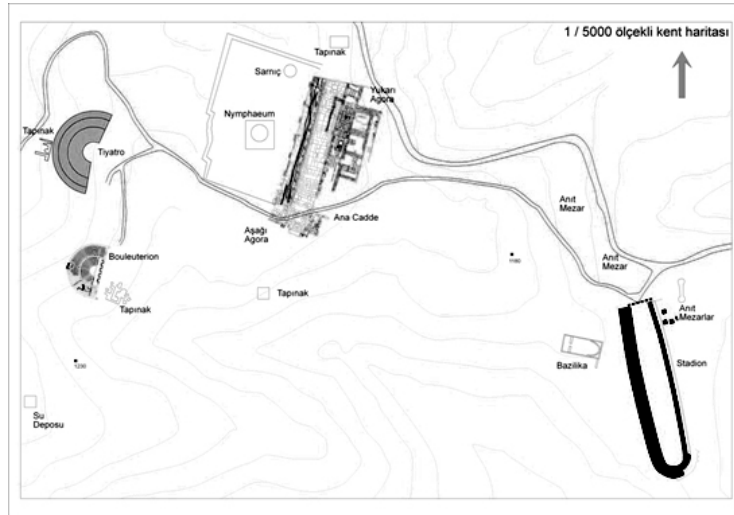

Fig. 2. Kibyra Kent Merkezi ve Kamu Yapıları

Fig. 3. Kibyra Kent Merkezi; Odeion, Tiyatro ve Agora

maktadır. Bugünkü bilgilerimizle Gölhisar Ovası'nda ilk yerleşim izlerinin, Kıbyra'ya çok yakın mesafede konumlanan yüzey buluntularıyla Geç Kalkolitik Çağ'dan başlayan Sorkun ve Yusufça höyüklerinde görüldüğü söylenebilir¹. Antikçağda Likya-Milyas, Frigya-Lidya, Karya ve Pisidya kültürlerinin kesiştiği noktada² (fig. 1) bulunan bölgenin merkezini, yüksek dağlarla çevrili göl havzası oluşturmaktadır. Bölge, erken dönemlerde Kabalia/Kabalis olarak³, Hellenistik Dönem'de ve Roma egemenliği altındayken kentin gücünü arttırmasıyla "Kıbyratis" olarak adlandırılmaya başlamıştır⁴. Adının anlamı henüz kesin olarak bilinemese de, tıpkı Anadolu'daki birçok kent adında olduğu üzere, yakın çevresindeki Boubon (İbecik), Balboura (Dirmil) gibi, Kıbyra da Hellence kökenli bir ad değildir. Bu konudaki öngörümüz, sözcüğün Geç Tunç Çağı'ndan itibaren Batı ve Güneybatı Anadolu'da yaygın olarak kullanılan Eski Anadolu kavimlerinden Luvi Halkları'nın konuştuğu dilden veya Lidce gibi bir ardıldan köklendiği, bu bilmediğimiz ilk adlandırmanın Hellen dilinde "Kıbyra" formuna dönüştürüldüğüdür.

Kentin Hellenistik Dönemi hakkında bugüne değin bilinenler neredeyse tamamen antik kaynak anlatımlarıyla sınırlıydı; epigrafik ve arkeolojik veri ise yok denecek kadar az idi. 2006 yılından günümüze kadar kentte yürüttüğümüz araştırmalar sonucunda, kentin az bilinen bu dönemine ilişkin özellikle epigrafik ve arkeolojik yeni veriler ortaya çıkarılmıştır.

Bölgeyle ilgili en erken bilgilerimiz Herodotos'un anlatımlarına dayanmaktadır. Herodotos, Kabalia'nın Pers egemenliği döneminde Sardes Satraplığı'na bağlı olduğunu, bölgede Maionia'da oturup, Lasonia'lı olarak adlandırılan Kabal'ların bulunduğunu aktarmaktadır⁵.

Kent hakkında en geniş bilgileri Strabon'un anlatımlarından öğrenmekteyiz. Amasyalı gezgin Strabon'un kayıtlarına göre, Kıbyra'lılar aslen Lidyalı olup buradan göç ederek Kabalis Bölgesi'ne gelirler⁶. Strabon, bu göçmenlerin gelir gelmez yörede etkinlik kurup, burada oturan Pisidya'lıları ve diğer halkları boyundurukları altına aldıklarını ve çok geçmeden yerleşim alanlarını değiştirerek, çevresi yaklaşık yüz stadia uzunluğunda olan bir kent kurduklarını bildirmektedir⁷. Aynı kaynakta, demir işçiliğiyle ünlü olan Kıbyra'da Lidce, Solymce, Pisidce ve Hellence olmak üzere dört farklı dilin konuşulduğu da vurgulanmıştır. Strabon'un kentin taşınmasıyla ilgili bu anlatımı, hem Kıbyra'da şu ana değin yürüttüğümüz araştırmalarda Hellenistik Dönem öncesine ait bir iz bulunamayışıyla⁸ hem de bölgede Erken Demir Çağ ile başlayan verilere sahip, Kıbyra'ya yaklaşık 16

¹ Lloyd – Mellart 1962, 70, map 1; 1965, 76-77, map 1; Özsait 1991, 36, 38.

² Kıbyra 2006, 22.

³ Hdt. III. 90.

⁴ Milner 1998, xiii.

⁵ Hdt. III. 90, VII. 77.

⁶ Strab. XIII. 4 c. 631. 16. 17.

⁷ Antik kaynak anlatımları ve bölgedeki Hellenistik Dönem öncesi arkeolojik verileri, olasılıkla M.Ö. VII.-VI. yüzyıllarda Lidya'dan, Kabalia Bölgesi'ne bir göç olduğuna işaret etmektedir (Magie 1950 I, 241). Nitekim Uylupınar/Göl Adası yerleşimi ve çevresinde son yıllarda Yrd. Doç. Dr. F. Eray Dökü başkanlığında sürdürülen yüzey araştırmalarının sonuçları da, bölgede özellikle M.Ö. VII.-V. yüzyıllar arasında Lidya kültür verilerinin yoğun olduğunu ortaya koymuştur (Dökü 2013, 239-249). Aynı yerleşimden mezar buluntularının incelendiği daha erken çalışmalarda da Lidya ürünü veya etkili buluntuların çokluğu dikkat çekicidir (Dörtlök 1977, 9-32; Çokay – Kepçe 2009, 45-46, 63).

⁸ Uylupınar/Göl Adası'ndaki Eski (Erken) Kıbyra olarak adlandırdığımız yerleşim Tunç Çağ'a ait birkaç tekil küçük buluntu haricinde yoğunlukla M.Ö. VII.-V. yüzyıllar arasında tarihlenen verilere sahiptir. Kıbyra kazı ve araştırmalarında ise bugüne değin M.Ö. III. yüzyıl öncesine ait bir yerleşime iz veren bulgu ele geçmemiştir. Bu sonuçla, eski ve yeni yerleşim arasında yaklaşık iki yüzyıllık kronolojik bir boşluk oluşmaktadır. Kentin Hel-

km. uzaklıktaki Uylupınar/Göl Adası antik yerleşmesindeki arkeolojik bulgularla desteklenmiştir⁹. Gölhisar'a bağlı Uylupınar Köyü çevresindeki ve Gölhisar Gölü kıyısındaki kayalık tepeliklere yayılmış görünen yerleşim, Erken Demir Çağ'dan başlayıp süreklilik gösteren buluntulara sahiptir. Yani bu yerleşim, Kibyra'luların, olasılıkla M.Ö. IV.-III. yüzyıllarda, bugün görülebilen kentlerine taşınmadan önce yerleştikleri alandır¹⁰. Erken Kibyra olarak tanımladığımız bu yerleşimin, Hellenistik Dönem'de bir kasaba niteliğiyle Kibyra'ya bağlı küçük bir birime dönüştüğü, Polybios'un anlatımında aktarılan¹¹, Kibyra tiranı Moagetes'e bağlı olan Syleion¹² ve 'Limne Poleos' yerleşim isimleri tanımına dayanarak önerilebilir. Yani Hellenistik Dönem'de Polybios'un 'Göl Kenti' olarak tanımladığı yer olasılıkla Uylupınar/Göl Adası yerleşimidir¹³. Sadece Kibyra'nın değil, Kibyrtis veya Kabalya olarak bilinen bu bölgenin Tunç ve Demir Çağ gibi Erken Dönem tarihine ışık tutabilecek Uylupınar/Göl Adası yerleşimi; kaçak kazılar, taş ocakları ve göl toprağının ticari amaçlı alınması gibi faaliyetlerle günden güne tahrip olmaktadır. Hellenistik ve Roma dönemlerindeki Kibyra ile Gölhisar Ovası'ndaki diğer yerleşimler birlikte düşünüldüğünde, Ova'nın yerleşim arkeolojisi anlamında önem arz ettiğini ve en azından Geç Kalkolitik Çağ'dan başlayıp günümüze kadar kesintisiz iskân gördüğünü söyleyebiliriz. Özellikle Anadolu Arkeolojisi için hala birçok soru ve sorunlarla dolu bir döneme de (Geç Tunç ve Erken Demir Çağlar) ışık tutabilecek, oldukça benzer veya ortak plana sahip bu tür yerleşimler için Pisidia Bölgesi önemli avantajlara sahiptir. Tıpkı Uylupınar/Göl Adası'ndaki yerleşim gibi, bir göl ve bereketli bir ova kenarında korunaklı bir tepeye yerleştirilmiş, surla çevrili bir kale ve onun etrafında taş temel üzeri kerpiçten sivil birimler planıyla modellenebilecek bu tür özdeş başka yerleşim alanları Pisidia'da

lenistik yerleşimine ait izler, büyük oranda Roma İmparatorluk Dönemi yapılarının alt katmanlarına yönelik yapılan sondaj kazılarında veya devşirme olarak kullanılmış halde ele geçmiştir. Bu durumda özellikle M.S. 23 yılındaki yıkıcı deprem felaketinden sonra neredeyse yeniden kurulan bir kentte, Klasik Dönem yerleşimine ait izlerin tamamen yok olduğunu düşünmemiz gerekecektir. İkinci bir olasılık için ise, Sagalassos-Tepe Düzen yerleşimleri arasındaki ilişki ipucu sağlamaktadırlar (Vanhaverbeke *et al.* 2010). Şimdilik sadece bir öneri olarak, Kibyra'nın Klasik Dönem yerleşiminin, tıpkı Sagalassos-Tepe Düzen ilişkisinde olduğu gibi, şimdiki kalıntılara yakın tepelerde (özellikle yerleşime uygun olan güney tepelerde) aranması gerekliliğidir. Bu soruna yönelik olarak önümüzdeki yıllarda kent çevresinde yapılacak kapsamlı yüzey araştırmalarının daha kesin veriler ortaya koyacağına inanıyorum.

⁹ Arkeolojik veriler ve sonuçları için bk. Dörtlük 1977; Çokay – Kepçe 2009. Arkeolojik veriler ve Eski Kibyra önerisi için bk. Kibyra 2006, 21; 2007, 41; 2008, 36; Dökü – Özüdoğru 2009, 51; Özüdoğru 2010, 507; Dökü 2013.

¹⁰ Uylupınar/Göl Adası'ndaki bu yerleşimin "Eski Kibyra" olarak tanımlanması gerekliliği 2006 yılından başlayarak ilk kez tarafımızdan ortaya konulmuştur (Kibyra 2006, 26; 2007, 41; 2008, 36; Dökü – Özüdoğru 2009, 51; Özüdoğru 2010, 507). Bu yeni görüş yayınlanmış olan tüm kazı ve araştırma sonucu raporlarımızda yinelenmiştir. Bu yeni görüşümüz bölgede uzun süredir epigrafik ve son yıllarda arkeolojik-epigrafik yüzey araştırmaları yapan Th. Corsten ve ekibince yapılan yeni yayınlarda da benimsenmiştir (Corsten – Hülten 2011, 182; 2012, 19 vdd.). Yerleşim, daha erken araştırmalarda, antik kaynaklardaki aktarımlara dayanarak "Sinda" olarak tanımlanmıştır (Strab. XII. 7 c. 570. 2; XIII. 4 c. 630-31. 15, 17; ayıca bk. Hall 1994, 48-52; Milner 1998, xviii, 17. "Alimne" olarak isimlendirilmesine ilişkin bkz. Bean 1956, 144; Bean 1997, 168. Sinda – Isinda eşitlemesi için bk. Cramer 1832, II, 272).

¹¹ Polyb. XXI. 34.

¹² Syleion yerleşiminin nerede olabileceğine ilişkin bugüne kadar herhangi bir öneri yapılmamıştır. Ova etrafında böyle bir yerleşime önerilebilecek tek yer, bugün Kibyra'ya yaklaşık 6 km. uzaklıktaki Sorkun Köyü içinde ve yakın çevresinde kalıntıları kısmen korunmuş olan yerleşimdir. Fakat sadece Ova'da tespit edilen yerleşim birimlerine dayanarak yapılan bu öngörüü doğrulayabilecek herhangi bir veri henüz mevcut değildir.

¹³ Yerleşimin "Sinda" olduğu önerisi için bk. Hall 1994, 49.

Fig. 4. Odeion'dan Hellenistik Tetrapolis Dönemi Yazıtlı Stel Ön ve Yan Yüz

Vulso'nun M.Ö. 189 yılında Küçük Asya'da Galatlar'ı cezalandırmak üzere çıktığı ve neredeyse bir talana dönen seferi¹⁸ sırasında Kibyra yakınlarına gelmesi konu edilmiştir. G. Manlius Vulso ve Polybios'un oldukça kötü karakterli bir kişi olarak aktardığı¹⁹ Kibyra Tiranı Moagetes arasında yapılan karşılıklı görüşmeler ve pazarlıklar sonucu, tiranın yüz talanta gümüş ve on bin medimne tahıl haraç karşılığı kenti ve egemenlik bölgesini talandan kurtardığı anlaşılmaktadır²⁰. Moagetes ismi antik kaynak anlatımları haricinde, numismatik verilerden de bilinmekteydi. Özellikle M.Ö. 189-184 arasında basılan gümüş sikkeler üzerinde bu isim okunmuştur²¹. Yine Polybios'un anlatımlarından, Roma karşıtı Rhodoslu politikacı Polyaratos'un kaçışı esnasında Kibyra'ya sığınmak istediğini, bunun nedeninin de Kibyra tiranı Pankrates'in oğullarına verdiği eğitimden dolayı kentle var olan yakın ilişkisi olduğunu öğrenmek-

bilinmektedir. Örneğin yine aynı dönemlere ait Düver¹⁴ ve Hacılar Höyük çevresinde yakın geçmişte belgelenen benzer yerleşimler¹⁵ aynı özelliklere sahiptirler. Olasılıkla Pisidia'daki diğer göllerin etrafında da beklenmesi gereken bu Demir Çağ yerleşimlerinde olduğu gibi, Uylupınar/Göl Adası'nın yakınlarında iki höyüğün varlığı (Sorkun ve Yusufça Höyükleri) bilinmektedir¹⁶.

Antik kaynaklardan M.Ö. II. yüzyılın ilk yarısında Kibyra'nın tiranlarca yönetildiğini, özellikle Moagetes isimli bir tiranın bölgenin o dönem siyasi tarihinde de etkin rol oynadığını, ayrıca Kibyra'nın etrafındaki üç kent ile birleşerek bir Tetrapolis kurduğunu öğreniyoruz¹⁷. Bu anlatımlarda özellikle, Romalı general G. Manlius

Fig. 5. Agora I. Teras Caddesi'nden Hellenistik İttifak Yazıtı

¹⁴ Kahya 2011, 219-223.

¹⁵ Kaptijn *et al.* 2012.

¹⁶ Bu höyükler için bk.: Özsait 1991, 36, 38.

¹⁷ Polyb. XXI. 34; XXX. 9. 12-19; Liv. XXXVIII. 14. 3-4; Strab. XIII. 4 c. 631. 17; ayrıca bk. Magie 1950 II, 1122, no. 30; Jones 1971, 49, 64, 74.

¹⁸ Arslan 2000, 96 vdd.

¹⁹ Polybios'un bu anlatıma karşı, Strabon kentte tiranlarca insafli bir yönetim uygulandığını belirtmektedir (Strab. XIII. 4 c. 631. 17). Nitekim aşağıda da vurgulayacağımız gibi, kentin Hellenistik Dönem'deki siyasi etkinlikleri ve önemi de Strabon'un aktardığı görüşü desteklemektedir. Polybios'un Moagetes anlatımı üzerine bk. Freeble 2004, 88-92. Aslında edebi kaynaklarda "tiran" olarak tanımlanan bu kişiler, bugün Anadolu'daki "toprak ağası" kimliğinin vasıflarını da içeren, feodal kent beyleri olmalıydılar.

²⁰ Cramer 1832, II, 270; Gruen 1984, 731-733; Magie 1950 I, 279; Jones 1971, 49; Bean 1997, 168.

²¹ Örnek için bk. SNG München, Kibyra, Nr. 282.

Fig. 6. Agora I. Teras Caddesi Hellenistik Onurlandırma Yazıtı

teyiz²². Bu anlatımdan da Kibyra'da egemen ikinci bir yöneticinin ismini öğrenmiş oluyoruz. Bu durumda tiran Pankrates, Moagetes'ten hemen sonra egemenlik kurmuş olmalıdır²³. Moagetes veya Pankrates gibi Hellenistik Dönem Kibyra kent beyleri (tiran), ekonomik temelleri, erkin devamını sağlayan soy ilişkileri ve de yönetici kişilikleri bakımından, komşuları Karya ve Likya Bölgeleri Klasik Dönem kentlerinin yöneticileriyle 'dynastlarıyla' özdeş olmalıdırlar. Kibyra'nın başını çektiği Tetrapolis ise, en azından M.Ö. II. yüzyılın ortalarından sonra belirgin olmayan bir tarihte kurulmuş olmalıdır²⁴. Dörtlü Meclis, kentlerin temsilciler aracılığıyla katıldıkları oylama esasına göre düzenlenmiş bir karar alma mekanizması görünümündedir. Bölgedeki diğer üç kent; Boubon, Balbura ve Oinoanda'nın katılımıyla oluşan Tetrapolis'te, Kibyra'nın iki oy, diğerlerinin ise bir oy hakkı vardı²⁵. Strabon'a göre bunun asıl nedeni Kibyra'nın Tetrapolis ordusuna otuz bin piyade iki bin atlı süvari çıkarabiliyor olmasıydı. O dönem bir Asya kentinin sahip olduğu askeri güç bakımından bu sayı, Kibyra'nın bölgesindeki nüfusunu ve gücünü göstermesi açısından oldukça önemlidir. Tetrapolis, varlığını M.Ö. I. yüzyılın ilk on beş yılı içinde de sürdürmüş olmalıdır. Çünkü M.Ö. 84'de Sulla'nın teğmeni olan Murena, Tetrapolis kentlerinden Boubon ve Balbura'yı Likya'ya, Kibyra'yı ise Asya Eyaleti'ne dahil etmiştir²⁶. Strabon, Oinoanda'ya değinirse de bu şehir de diğerleri gibi Likya'ya bağlanmış olmalıdır, zira İmparatorluğun Likya Eyaleti'nde yer almıştır²⁷. Strabon'un anlatımlarına göre, Murena'nın Tetrapolis'i dağıttığı dönemde kentin yönetiminde tiran olarak yine Moagetes ismi geçmektedir²⁸. Bu durumda söz konusu olan Moagetes, M.Ö. 189 yıllarında anılan I. Moagetes'in soyundan gelen ayrı bir yönetici olmalıdır. Ayrıca, Likya Birliği'nin başlangıç dönemlerine tarihlenen Araksa'dan Orthagoras yazıtında da, Likya Birliği elçilerinin, Boubon kentiyle ilgili bir anlaşmazlık sonrası, bölgenin kontrolünü elinde tutan tiran Moagetes'le görüşmek üzere görevlendirildikleri bilinmektedir²⁹. Bu yazıtta Kibyra Tiranı olarak anılan

²² Polyb. XXX. 9, 12-19; ayrıca bk. Cramer 1832, II, 270; Magie 1950 II, 1122, no. 30; Gruen 1984, 732-733.

²³ Bazı erken çalışmalarda (Cramer 1832, II, 270) önerildiği üzere, Murena'nın Kabalis Tetrapolis'ini ortadan kaldırdığı dönemde yönetimde olan II. Moagetes, bu ilk Moagetes'in torunu ve Pankrates'in oğlu olabilir.

²⁴ Magie 1950 I, 241; Bean 1997, 168; Gruen 1984, 732-733; Milner 1998, xiii.

²⁵ Strab. XIII. 4 c. 631. 17; ayrıca bk. Magie 1950 I, 241-242.

²⁶ Strab. XIII. 4. c. 631. 17; ayrıca bk. Magie 1950 I, 242, 516; Jones 1971, 64. Özellikle Patara'da yakın geçmişte ortaya çıkarılan ve Likya Bölgesi'nin yol ağları ile mesafelerini içeren Stadiasmus Anıtı'nda Kibyra'nın anılması ve kentin Asya Eyaleti'ne bağlanması hususundaki tereddütler için bkz: Işık *et al.* 2001, 35, 48, dn. 271.

²⁷ Bean 1997, 168.

²⁸ Strab. XIII. 4 c. 631. 17: "...Burası daima tiranlar tarafından idare edildi, fakat gene de insaflı bir yönetim uygulandı. Ancak tiranlık Moagetes zamanında sona erdi. Murena tiranlığı yıktı ve Balbura ile Bubon'u Likya topraklarına kattı...". Bu anlatımdan aslında Tetrapolis Dönemi'nde de tiran olarak nitelediğimiz kent beylerinin egemen olduğunu anlamaktayız. Konuya ilişkin olarak ayrıca bk. Magie 1950 II, 1122, no. 30.

²⁹ Larsen 1956, 151-169.

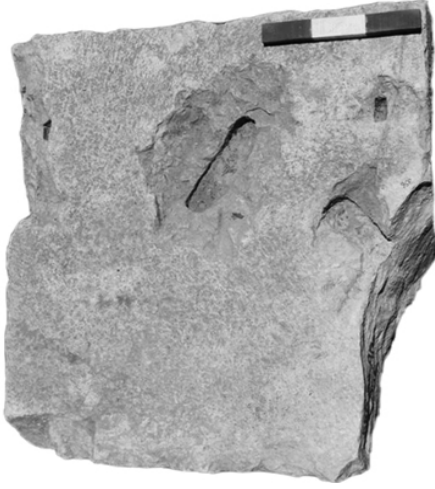

Fig. 7. Ana Caddede Hellenistik Roma - Kibyra Antlaşma Anıtı'na Ait Tanrıça Roma Heykeli Altlığı

Fig. 8. Ana Caddede Hellenistik Roma - Kibyra Antlaşma Anıtı'na Ait Yazıtlı Blok

Moagetes yine I. Moagetes'tir. Ayrıca aynı tarihlerde Kibyra'nın, Rhodos'a karşı Kaunos'u desteklediği antik kaynak anlatımlarından bilinmektedir³⁰.

M.Ö. II. yüzyılın ilk çeyreği içinde bölgenin dolayısıyla da Kibyra'nın Bergama Krallığı'nın egemenliğinde olduğu önerileri olmakla birlikte³¹, bu yargıyı doğrulayacak veriler henüz bulunmamaktadır.

Kentin Hellenistik Dönem ekonomik ve siyasi yapısı, inanç sistemi gibi konularda önemli bilgiler sağlayan bir diğer kaynak numismatik verilerdir. Bugüne kadar tarafımızdan gerçekleştirilen kazılar sonucunda, Kibyra'nın Hellenistik Dönem bronz sikke örnekleri ele geçmesine rağmen henüz bu döneme ait gümüş kent sikkesi bulunamamıştır. Bu nedenle, genel sikke kataloglarında yayınlanmış olan³², Kibyra'ya ait olduğu bilinen araştırılmış örneklerin sonuçlarını kısaca özetleyeceğiz. Kibyra; Hellenistik Dönem'de M.Ö. 189'dan, Roma'nın M.Ö. 84'de Tetrapolis'e son vermesine kadar olan süreçte kendi adına gümüş (fig. 9) ve bronz sikke darp etmiştir. Gümüş sikkelerin temel birimi ortalama 3.4 gr. ağırlığındaki drahmi'dir. Ayrıca, tetradrahmi birimlerinde (ort. 12.6 gr.) gümüş sikkeler de basmıştır. Gümüş sikkelerin her biriminde aynı ön ve arka yüz tipleri kullanılmıştır. Ön yüzlerinde miğferli bir erkek büstü (bazı kaynakçalarda bu büstün, hiçbir dayanağı olmadan, Kibyras adında bir kurucu herosu betimlediği önerilmektedir) arka yüzlerinde bir atlı süvari ve "KIBYPATON" etnikonu yer almaktadır. Özellikle drahmi'lerde yaygın olmak üzere, yine arka yüzlerinde bazı yönetici ve magistrat isimleri veya monogramlar, simgeler yer almaktadır. Özellikle gümüş baskı kalıplarının kaliteli işçiliği dikkat çekicidir.

Fig. 9. Hellenistik Kibyra Drahmisi

³⁰ Polyb. XXX. 5; Liv. XLV. 45. 13; Magie 1950 II, 1123, no. 30; Arslan 2007, 249, dn. 1085.

³¹ Akşit 1965, 109.

³² Hellenistik Dönem sikke örnekleri için bk. Tetradrahmi'ler: SNG Fitzwilliam, VI, Phrygia, 4950; SNG Cop., Phrygia, I, 262; BMC Phrygia, 131, Pl. XVI. 1. Drahmi'ler: BMC Phrygia, 133, Pl. XVI. 3; SNG München, Phrygien, 24, Nr. 280; BMC Phrygia, 132, Pl. XVI. 2; SNG München, Kibyra, Nr. 282. Bronzlar: SNG Cop., Phrygia, Part I, 269-270.

Aynı dönem bronz baskılarda ise ön yüzde yine miğferli erkek büstü ana tip olarak kullanılırken, arka yüzde çoğunlukla diz çökmüş hörgüçlü boğa veya boğa protomu tipiyle birlikte, bazı serilerde at protomu gibi farklı tipler de görülmektedir. Yine “KIBYPATΩN” etnikonu arka yüzde yer almaktadır. Bronz basımlardaki yaygın ana tip olan hörgüçlü boğadan yola çıkarak, yaşam sürüldüğü dönemlerde geniş bir göl ve ovaya hakim olan kentte, hörgüçlü boğa yetiştirildiği ve bunun temelde bir besin kaynağı olarak kent ekonomisinde önemli bir yere sahip olduğu öngörülebilir.

Kibyra'daki araştırmalarımız sonrasında, bu dönem Kibyra'nın tarihi ve yöneticileri hakkında oldukça önemli yeni epigrafik veriler ortaya çıkarılmıştır. Bu verilerin kapsamlı yayınına yönelik araştırmalar kazı heyeti üyemiz epigraf Dr. Ludwig Meier tarafından halen sürdürülmektedir. Bu nedenle burada sadece önemlerini ve genel içeriklerini aktarmakla yetineceğiz.

İlk veri olarak, 2009 yılı çalışmalarımızda Odeion önündeki Geç Dönem işlik duvarlarında devşirme olarak kullanılmış bir yazıtlı stel ele geçmiştir (fig. 4). Ele geçen bu yazıtlı stel, Kibyra'nın antik kaynaklardan öğrenilen ve yukarıda kısaca bahsettiğimiz ancak hakkında edebi metinlerde yeterli bilgi bulunmayan Tetrapolis'in (dört kent birliği) baş şehri olduğu döneme aittir. Yazıt içeriğiyle Tetrapolis üyelerinin birbirleriyle olan hukuksal ilişkilerini düzenleyen bir antlaşma metnidir. Tarihsel içeriği haricinde yazıtta sıkça Tiran Moagetes isminin geçmesi de önemlidir. Böylece Tetrapolis döneminde de kentin tiran dediğimiz kent beylerince yönetildiği anlaşılmaktadır. Yazıtlı stel bu içeriğiyle Tetrapolis Dönemi'nin oluşum zamanı sorununa da ışık tutacaktır.

İkinci yazıt ise Agora I. Teras Sütunlu Caddesi'ndeki çalışmalarda yine Roma İmparatorluk Dönemi'nde devşirme malzeme olarak kullanılmış şekilde ele geçmiştir (fig. 5). M.Ö. II. yüzyıla ait olan yazıtta yine tiran Moagetes'in ismi geçmektedir. İçeriği bakımından ise bugün Denizli Tavas İlçesi sınırları içerisinde kalan Apollonia Salbake (Medet Höyük) Kenti ile Kibyra arasında birlik ve müşterek vatandaşlık hakkına dair bir ittifak antlaşması metnidir. Yine M.Ö. II. yüzyılın ortalarına ait benzer bir antlaşma metni ise daha önceki araştırmacılarca yayınlanmıştı³³. Bu metinden anlaşıldığı üzere Kibyra benzer bir ittifak antlaşmasını, Plarasa/Aphrodisias ve Tabai kentleriyle de yapmıştı³⁴.

Üçüncü epigrafik belge, yine Agora I. Teras Sütunlu Caddesi çalışmalarında ele geçmiş ve olasılıkla M.S. 23 yılındaki şiddetli depremden sonra, postament altlığı olarak yeniden kullanılmış bir yazıtlı heykel altlığıdır (fig. 6). İçeriğiyle Kibyra'nın Hellenistik Dönem sosyal ve kültürel yapısı hakkında da önemli bilgiler sağlamıştır. Yazıt, iki ayrı kentte iki ayrı kral huzurunda yapılan spor karşılaşmalarında Kibyra adına yarışmaya katılmış genç bir atlet ile ilgilidir. M.Ö. 197-179 yılları arasında tarihlenmesi gereken yazıtlı heykel altlığı, bu yarışmalarda kenti adına birincilikler alan genç sporcunun Kibyra halkınca onurlandırılması üzerine yapılmıştır.

Dördüncü epigrafik veri ise, Ana Cadde kazılarında Erken Doğu Roma İmparatorluk Dönemi sur duvarında devşirme olarak kullanılmış halde ele geçen yazıtlı bloklardan oluşmaktadır. Bu yazıtlı bloklar üzerinde, orijinali M.Ö. 188 yılında, Apameia Barış'ından hemen sonraki bir dönemde Roma ile Kibyra arasında yapılan bir ittifak antlaşmasının içeriğiyle, aynı antlaşmanın M.Ö. 174 yılında (Spurius Postumius Albinus ve Quintus Mucius Scaevola konsül iken) yenilenmiş

³³ Corsten 2002, 13-16, no. 2.

³⁴ Corsten – Hülten 2012, 11.

Fig. 10. Stadion Batı Portiko Kuzey Girişi ve Hellenistik Sur Kalıntısı

metni yer almaktadır (fig. 7-8). Daha önceki araştırmalarda sadece bir yazıtlı bloğuyla bilinen³⁵ bu yeni veri, aslında antlaşma gereğince, üzerinde Kıbrya'lılar tarafından altınla kaplanacağı³⁶ taahhüt edilmiş olan tanrıça Roma'nın heykelini (fig. 7), gövdesinde ise antlaşma metnini (fig. 8) taşıyan görkemli bir anıta aittir. Anıt, antlaşma gereğince, Kıbrya'da Hellenistik agora'ya dikilmiş olmalıdır, antlaşma metninin kazındığı bronz bir kopyasının ise Roma'ya götürüldüğü metnin içeriğinden anlaşılmakta-

dır. Bugüne değin aynı alanda yapılan çalışmalarda, tanrıça Roma'nın heykel kaide bloğu da dahil olmak üzere anıta ait bütün yazıtlı bloklar ele geçmiştir. Ayrıca anıta ait metinler sayesinde Kıbrya'nın M.Ö. 191 yılında bir takvim başlangıcı (*era*) olduğunu³⁷ ve antlaşmanın M.Ö. 188 yılında yapılan ilk metni haricinde M.Ö. 174 yılında³⁸ yenilendiğini de öğrenmiş bulunuyoruz. Bu anıt, Roma'nın Anadolu'ya ilk girdiği dönemlerde Kıbrya'nın, Roma ile ittifak-dostluk antlaşması yapabilecek denli önemli ve güçlü bir kent olduğunu belgelemektedir.

Bu aşamada, Kıbrya'daki araştırmalarımız sonucunda ele geçmiş olan Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait pek çok yeni epigrafik verinin incelenmesi sonucunda ulaştığımız olası bir genellemeyi de aktarmak yerinde olacaktır. Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait birkaç yapı, onurlandırma ve mezar yazıtında, kent in bu dönem varlıklı veya söz sahibi seçkin aile ve fertlerinin, Hellenistik Dönem'den bildiğimiz kent beylerinin (antik metinlerde çoğunlukla tiran olarak adlan-

Fig. 11. Stadion Batı Portiko Kuzey Girişi Tonz Ayağı ve Hellenistik Sur Kalıntısı

Fig. 12. Stadion Batı Portiko Kuzey Girişi Tonz Ayağı ve Hellenistik Sur Kalıntısı

³⁵ Magie 1950 II, 1122, no. 30; Corsten 2002, 10-13, no. 1.

³⁶ Aslında burada bahsedilen bir heykelin altınla kaplanması (Corsten 2002, 12) ziyade, heykelin altın varakla boyanması olmalıdır. Çünkü böyle bir geleneğin Kıbrya'da varlığı Odeion kazılarında ele geçmiş olan İmparatoriçe Faustina Minor'a ait küçük bir mermer heykel başında, saçlarındaki altın varak tamamıyla korunmuş olarak belgelenmiştir.

³⁷ Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise Kıbrya *Era*'sı olarak M.S. 23 yılı (deprem felaketinden dolayı) bilinmektedir (bk. Tac. *Ann.* IV. 13. 11; ayrıca bk. Magie 1950 I, 500).

³⁸ Böylece anıta ait daha önceden bilinen bir yazıtlı bloktan hareketle yapılan tarihleme tartışmaları da (Magie 1950 II, 1122, no. 30) kesinlik kazanmıştır.

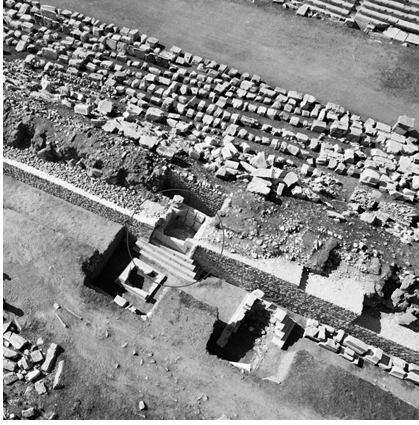

Fig. 13. Stadion Doğu Cavea Hellenistik Anıt Mezar

sur yapısıyla çevrili olmadığı öngörülmekteydi³⁹. 2007 yılında Stadion Batı Portiko kazılarında, Portiko'nun kuzey giriş tonoz ayaklarından batıdakine bitişik olarak, iyi işlenmiş kesme kireçtaşı bloklardan yapılmış, isodomik bir duvar ortaya çıkarılmıştır⁴⁰ (fig. 10-12). Bu duvara yönelik henüz ayrı bir kazı çalışması yapılmamasına rağmen, duvarın yaklaşık 1,8 m. kalınlığıyla, Stadion Batı Cavea'nın oturtulduğu tepeye doğru, Portiko'nun kuzey giriş ayağıyla birleştiği noktada köşe yaparak, kuzeybatı-güneybatı yönlerinde devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu arkeolojik veri Stadion Batı Portiko cephe payeleri altında devşirme olarak kullanılan Geç Hellenistik Dönem'e ait bezemeli üst mimari elemanlar⁴¹ (fig. 16) ve Doğu Cavea alt dolgusunda tespit edilen bir Hellenistik Dönem Anıt Mezar'dan (fig. 13) elde edilen bilgilerle birlikte değerlendirildiğinde⁴², duvarın Hellenistik Dönem kentini (akropolis?) çevreleyen sur yapısına ait olduğu anlaşılmaktadır.

Kıbyra 2010 yılı Stadion Doğu Cavea çalışmaları esnasında, Cavea'nın oturma sıralarına podium olan yapay örme dolgu içinde olduğu gibi bırakılmış bir Hellenistik Dönem Anıt (Tapınak?) Mezar ortaya çıkarılmıştır⁴³ (fig. 13). Anıt Mezar sağlam korunmuşluğuyla dikkat çekicidir. Özellikle mezarın üst mimarisine ait taşınan bloklarıyla beraber neredeyse tamamen tümlenebilir durumdadır. Dorik bezemeye sahip mezar, üst kısımda kareye yakın planlı, defin amaçlı olduğu anlaşılan bir oda ve onun altında, ana kaya içine oyularak duvarları kesme düzgün bloklarla isodomik örülmüş, tonozlu asıl mezar odası olmak üzere iki katlı yapılmıştır (fig. 14). Alt mezar odasının tavan seviyesinden başlayarak, etrafı dışta iki sıra basamak ile çevrenmiştir. Mezar odasının iç kısmında cephe hariç üç duvarına yine dorik cepheli üç kremasyon nişi açılmıştır. Bu nişler içerisine konan üç adet kremasyon amphorası, kırık olarak ele geçmişse de yapılan restorasyon sonrası tamamıyla tümlenmişler

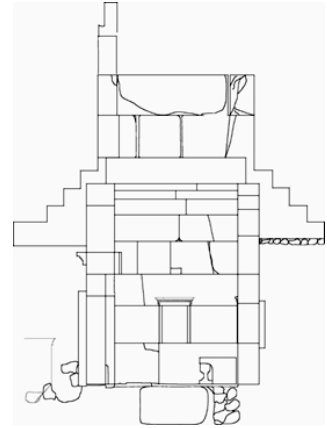

Fig. 14. Hellenistik Anıt Mezar
Kesit Görünüşü

³⁹ Bean 1997, 168.

⁴⁰ Kıbyra 2007, 36-37.

⁴¹ Dökü – Kaya 2013, 184, Res. 16.

⁴² Kıbyra 2010, 38; Dökü – Kaya 2013; 178.

⁴³ Kıbyra 2010, 38-39. Mezar yapısının kapsamlı yayınına yönelik çalışmalarımız devam etmektedir.

dir (fig. 15). Mezar cephesi batı yöne, yani stadion'a doğru bakmaktadır. Cephe ortasında büyük oranda sağlam durumdaki taş kapının sadece üst kısmında kırıklar mevcuttur. Stadion'un ilk yapım evresinde (M.S. 23 depreminden hemen sonra) soyulduğu ve kısmen tahrip edilerek, oturma basamakları alt dolgu-su içerisinde olduğu gibi bırakıldığı gözlenmiştir. Tabanı kireç harçla sıvanarak düzenlenmiş mezar odasının içinde, kremasyon nişleri haricinde, kireçtaşından yapılmış, aslan ayaklı ve profilli bir ölü

Fig. 15. Hellenistik Anıt Mezar Kremasyon Amphoraları

hediyesi sekisi arka duvar önüne yerleştirilmiştir. Antikçağda soyulmasına rağmen mezar içerisinden önemli sayıda envanterlik nitelikte eser ele geçmiştir. Küçük buluntular, seramik kaplar, takılar yanı sıra özellikle mezar zemininden ele geçirilen ve M.Ö. 88-84 yılları arasında basıldığı anlaşılan bir adet Rhodos gümüş sikkesi, mezarın kullanım dönemini ve konteksten ele geçen diğer buluntuların kesin tarihlenmesini sağlamıştır. Dorik tarzda bezemeli üst mimari elemanların işçilikleri de aynı dönem özellikleri göstermektedirler. Kıbrya'da yaygın olan inhüstasyon defin geleneği yanı sıra Roma İmparatorluk Dönemi ostotheeklerin varlığıyla kremasyon gömü de bilinmekteydi ancak bu anıt mezar ile kremasyon defin geleneğinin şimdilik en erken tarihi belgelenmiştir. Mezarın konumuz açısından iki büyük önemi vardır. İlki, cephesinin, özellikle kentin tüm Roma İmparatorluk Dönemi nekropol yapıları gibi doğuya yani ova ve göl manzarasına bakışlı olmaması, aksine stadion'un oturtulduğu ve yukarıda Hellenistik Sur bölümünde bahsettiğimiz tepeye doğru yani batıya bakışlı olmasıdır. Böylece, M.S. 23 depreminde kent yeniden yapılandırılmadan önce, stadion'un altında bir Hellenistik Ana Caddé'nin varlığından söz

Fig. 16. Stadion Batı Portikosu Kemer Ayakları Altında Kullanılmış Hellenistik Mimari Elemanlar

edebiliriz ve bu nedenle bu önemli anıt mezarın, cadde kenarında, Hellenistik Akropolis'e bakacak şekilde konumlandırıldığını algılayabiliriz⁴⁴. İkinci önemi ise, özellikle mezar buluntusu gümüş sikkenin tarihiyle, yukarıda detaylıca bahsettiğimiz Tetrapolis'in ve dolayısıyla "tiranlık" yönetiminin Murena tarafından sonlandırılma tarihlerinin paralel olmasıdır. Anıt mezar, kentteki konumu, mimarisi, planı, mimari bezemesi ve buluntularıyla ait olduğu dönemde çok önemli bir kişinin olasılıkla bir yöneticinin ve ailesinin defnine ev sahipliği yapmıştır. Tarihlerin paralel olmasıyla mezar sahibinin, Kıbrya'nın Hellenistik Dönem'deki son yöneticisi olarak bildiğimiz II. Moagetes olma olasılığını göz ardı etmemeliyiz. Kentin Nekropol alanlarında Hellenistik Dönem'e ait olabilecek başka anıtsal mezar mimarisine ait bir iz henüz bilinmemektedir.

Bir diğer Hellenistik Dönem mimari verisi ise, Cavea'larında yapılan kısa bir temizlik çalışması haricinde henüz hiç kazı çalışması

⁴⁴ Stadion Batı Portiko cephesi ayaklarının altında dolgu olarak kullanılmış Geç Hellenistik Dönem üst mimari elemanlar ve buradaki veriler bize M.S. 23 yılındaki depremin, antik kaynaklarda da anlatıldığı biçimde, gerçekten çok yıkıcı olduğunu ve Hellenistik Dönem kent planının, Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki bu yeni yapılaşma evresinde büyük oranda değiştirildiğini göstermektedir.

Fig. 17. Tiyatro Tapınağı Hellenistik Girlandlı Friz ve Plastik Bezemeli Sima Blokları

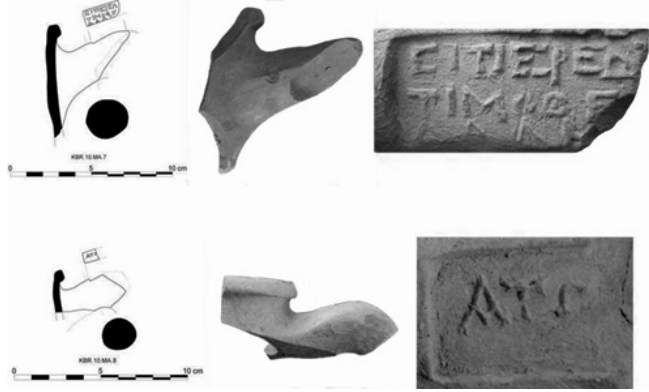

Fig. 18. Agora I. Teras Caddesi I. No'lu Dükkan'dan Hellenistik Mühürlü Amphora Kulpları

yapılmayan tiyatro'nun üst kısmındaki, tapınak yapısında görülmektedir. Tapınak, olasılıkla Severus'lar Dönemi'nde, tiyatro cavea'sına üçüncü kat oturma sıraları yerleştirildikten sonra tiyatroya yaslanmış durumdadır. Doğu-batı yönelimli konumlandırılmış tapınak, Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde, bazilikal planlı bir kiliseye dönüştürülmüştür. Tapınağın kime adandığı konusunda henüz bir şey söylemek için verimiz mevcut değildir. Bugün tiyatro orkestrası ve tapınak etrafına dağılmış durumdaki mimari elemanları içinde en dikkat çekici olanları, bukranon taşıyıcılı girlandlı friz blokları ve bitkisel sarmaşık bezeli sima bloklarıdır (fig. 17). Bezemeli friz blokları üzerine henüz bir araştırma yapmamış olmamıza karşın, özellikle Magnesia'dan Artemis Kutsal Alanı, Zeus Sosipolis Tapınağı ve Hellenistik Agora'sına ait bezemeli mimari elemanlarıyla⁴⁵ yapılan karşılaştırmalar sonucunda, işçilikleri ve stilleriyle M.Ö. II. yüzyılın ortaları veya sonlarına ait olmaları gerektiğini söyleyebiliriz.

Hellenistik mimari verilerine son örnek, 2010 yılı Agora I. Teras Caddesi Doğu Stoa'sı kenarında yer alan 1. No'lu Dükkan içerisinde açılan küçük bir sondajdan ele geçmiştir⁴⁶. Açılan sondaj sonucunda, 1. Dükkan zemininden yaklaşık 1.5 m. aşağıda moloz örgülü bir duvarla karşılaşmış ve buradan ele geçen özellikle seramik buluntulardan yola çıkılarak, işlevi tam olarak belirlenemeyen bu duvarın M.Ö. II. yüzyılın ortalarına ait olduğu saptanmıştır.

Fig. 19-20. Kibyra Kalıp Yapımı Kaseleri Kalıp Örnekleri

Agora I. Teras Caddesi'ndeki bu sondajdan ele geçen bir grup mühürlü ticari amphora kulp parçaları, üzerlerinde okunabilen usta ve atölye isimleriyle Rhodos kökenli olup, tamamı M.Ö. II. yüzyılın ortaları ile M.Ö. erken I. yüzyıl arasındaki tarihlere aittir⁴⁷ (fig. 18). Kibyra'nın yakın komşusu bir ada kültürüyle Hellenistik Dönem ticaretini gösteren bu ithal seramik buluntuları haricinde, Hellenistik Dönem'e ait yerel üretimi⁴⁸ belgeleyen başka formlar da bilinmektedir.

⁴⁵ Yaylalı 1976, 138-139, Taf. 36-38.

⁴⁶ Kibyra 2010, 40.

⁴⁷ Karşılaştırma örnekleri için bk. Milne 1905, 125; Şenol 2000, 118.

⁴⁸ Japp 2005, 237-241; Kibyra 2006, 24, Res. 1-3.

Bunlardan, özellikle Hellenistik Dönem kalıp yapımı kâseleri en yaygın ele geçen formdur⁴⁹ (fig. 19-20). Kibyra'da kalıp yapımı kâse üretimi M.Ö. II. yüzyılın başlarından M.Ö. I. yüzyıl içlerine kadar görülmektedir. Kentte bu formun üretimi, diğer bilinen merkezlerde olduğu gibi, M.Ö. II. yüzyılın ortalarında yoğunlaşmıştır. Diğer bir form olan kandil üretiminin ise, Hellenistik Dönem'den başlayarak Erken Doğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar devam ettiği tespit edilmiştir. Hellenistik Dönem çark ve kalıp yapımı Kibyra kandillerinde en çok rastlanan bezeme türü, özellikle omuz kısmında (margo) yer alan İon Kymationu ve meyveli sarmaşık yapraklarıdır (fig. 21)⁵⁰. Ayrıca henüz az sayıda örnek ele geçmiş olsa da, Kibyra'nın M.Ö. I. yüzyılda yerel kırmızı astarlı seramik üretimi de bilinmektedir⁵¹.

Bugüne değin yürütülen kazı ve kent içi yüzey araştırmalarında çokça ele geçmiş olan kalıp örnekleri ve hatalı malzemeler yerel seramik üretimini belgelemiştir⁵². Bunun yanı sıra tiyatro ve odeion'un yaslandığı tepenin güney yamacında, odeion'un hemen arka sırtlarından başlayarak yüzeyde görülen yoğun seramik kırıklarının varlığı, seramik üretim atölyelerinin tıpkı Sagalassos'ta olduğu gibi, tiyatronun arkasındaki tepede konumlandığını göstermiştir⁵³. Seramik üretiminin Hellenistik, Roma İmparatorluk ve Geç Roma-Erken Doğu Roma İmparatorluk Dönemleri'nde kesintisiz devam ettiği, kent ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, Kibyra'dan ele geçen bu yeni arkeolojik ve epigrafik verilerin büyük oranda M.Ö. II.-I. yüzyıllara ait oldukları anlaşılmıştır. Elbette bu veriler ışığında, daha önce antik kaynak anlatımları haricinde çok az şey söyleyebildiğimiz Hellenistik Dönem Kibyra'nın tarihi, yerleşim modeli, inanç sistemi üzerine yukarıda genel hatlarıyla aktardığımız daha kesin ve kapsamlı bilgiler elde edilmiştir. M.Ö. I. yüzyılın ilk çeyreğinde Mithradates Hanedanlığı'nın en önemli krallarından Mithradates VI Eupator ile Roma arasındaki ilk savaş sırasında (M.Ö. 89-85) kralın kuvvetlerinin, Pamfilya'ya girmeden önce, Kibyra'yı ele geçirmiş oldukları kabul edilmektedir⁵⁴. İmparator Augustus döneminden itibaren de, Asya Eyaleti'ndeki kentler 'Conventus' adı verilen dokuz bölgeye ayrılmıştır⁵⁵. Laodikeia, Hierapolis, Kolossai, Adada ve Sebastopolis gibi önemli kentlerin oluşturduğu yirmi beş kentin bir araya getirilmesiyle oluşturulan Kibyra Conventus'unun en önemli özelliği, yetkisi en geniş yargı merkezi olarak belirlenmiş olmasıdır⁵⁶. *Stadiasmus Patarensis* üzerinde, ticaret yolları üzerinde olmasından dolayı adı yazılı olan Kibyra⁵⁷, MS 23 yılındaki depremden sonra İmparator Tiberius'un kente tanıdığı üç yıllık vergi muafiyeti ve yardımıyla yeniden imar edilebilmiştir⁵⁸. Kibyra'lılar imparatora şükranlarını "Caesarea Cibyra" adını alarak göstermiş ise

Fig. 21. Kibyra Hellenistik Dönem Kandil Örneği

⁴⁹ Saygılı 2012, 397-414.

⁵⁰ Metin 2012, 246, Çiz. 3.

⁵¹ Uygun – Dökü 2008, 133, 136, 138, 144, Res. 15.

⁵² Kibyra 2006, 24; Özüdoğru – Dünder 2007, 146.

⁵³ Japp 2005, 237-241; Özüdoğru – Dünder 2007, 146.

⁵⁴ Magie 1950 I, 285; Arslan 2007, 184.

⁵⁵ Çapar 1995, 731-755.

⁵⁶ Strab. XIII. 4 c. 631. 17.

⁵⁷ Işık *et al.* 2001, 48, Taf. 26b; Şahin – Adak 2007, 290-294.

⁵⁸ Tac. *ann.* IV. 13. 11; ayrıca bk. Magie 1950 I, 500.

de⁵⁹, kent M.S. 417 yılındaki son büyük depremden⁶⁰ sonra toparlanamamıştır. Bu tarihten itibaren kentin küçülmeye başladığı ve M.S. VI. yüzyılla birlikte agora'nın etrafının devşirme malzeme ile oluşturulmuş bir surla çevrelendiği, bu surun dışında ise daha çok moloz örgülü üretim atölyeleri ve benzer yapıların yer aldığı gözlenmiştir. Deprem kuşağında olup, bozulan ekonomileri üzerine bir de Arap akınlarına maruz kalan çoğu Anadolu kenti gibi ve olasılıkla I. Iustinianus Dönemi ünlü veba salgınının da etkisiyle Kibyra gittikçe küçülerek M.S. VII. yüzyıldan sonra ıssızlaşmaya başlamıştır. Bu tarihlerden sonra yerleşimin, Kibyra'ya yak. 8 km. uzaklıktaki Yusufça Beldesi Frenk Alanı'na kaydırıldığı, Burdur Müze Müdürlüğü tarafından burada yapılan kurtarma kazıları ile açığa çıkarılan büyük bir kilise ve etrafındaki yerleşim izlerinin⁶¹ varlığıyla öngörülebilir.

⁵⁹ McLean 2002, 243. Kentteki kazı ve araştırmalarımızda, Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait yeni yazıtlar üzerinde de kentin adı "Caesarea Cibyra" olarak okunmuştur.

⁶⁰ Ambraseys 2009, 947; Karabacak 2011, 429-32.

⁶¹ Ekinci 2004, 126-128; 2005, 159-161.

BİBLİYOGRAFYA

Antik Kaynaklar

- Hdt. (= Herodotos, *Historiai*)
Kullanılan Çeviri: *Herodot Tarihi*. Çev. M. Ökmen, İstanbul 2004².
- Liv. (=T. Livius, *Ab Urbe Condita*)
Kullanılan Çeviri: *Livy, From the founding of the city*. With an English translation by A. C. Schlesinger. I – XIV. New York 1967.
- Polyb. (= Polybios, *Historiai*)
Kullanılan Çeviri: *The Histories of Polybius*. Translated from the Text of F. Hulstsch. With an English translation by Evelyn S. Shuckburgh, M. A. Vol II, New York 1889.
- Strab. (= Strabon, *Geographika*)
Kullanılan Çeviri: Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII - XIII - XIV)*. Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, İstanbul 1993³.
- Tac. *Ann.* (= Tacitus, *Annales*)
Kullanılan Çeviri: *The Annals*. With an English translation by J. Jackson, Cambridge, London 1969.

Modern Literatür

- Akşit 1965 O. Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*. İstanbul 1965.
- Ambraseys 2009 N. Ambraseys, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East, a multidisciplinary study of seismicity up to 1900*. Cambridge, UK, Cambridge University Press 2009.
- Arslan 2000 M. Arslan, *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*. İstanbul 2000.
- Arslan 2007 M. Arslan, *Roma'nın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator*. İstanbul 2007.
- Bayburtluoğlu 2004 C. Bayburtluoğlu, *Lykia*. AKMED, Gezi – Rehber Dizisi 1, Antalya 2004.
- Bean 1956 G. E. Bean, "Notes and Inscriptions from the Cibyratis and Caralitis". *BSA* 51 (1956) 136-156.
- Bean 1997 G. E. Bean, *Eskiçağda Likya Bölgesi*. İstanbul 1997.
- BMC *Phrygia* B. V. Head, *Catalogue of the Greek Coins of Phrygia*. Ed. Arnoldi Forni. London 1982.
- Corsten 2002 Th. Corsten, *Die Inschriften von Kibyra*. Teil I, Bonn 2002.
- Corsten 2009 Th. Corsten, "Kibyris Araştırmaları 2008". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 7 (2009) 143-145.
- Corsten *et al.* 2010 Th. Corsten, O. Hüllden - J. Gebauer, "Kibyris Araştırmaları 2009". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 8 (2010) 143-147.
- Corsten – Hüllden 2011 Th. Corsten, O. Hüllden, "Kibyris Araştırmaları 2010". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 9 (2011) 180-183.
- Corsten – Hüllden 2012 Th. Corsten – O. Hüllden, "Zwischen den Kulturen. Feldforschungen in der Cibyratis. Bericht zu den Kampagnen 2008-2011". *IstMitt* 62 (2012) 7-117.
- Cramer 1832 J. A. Cramer, *A Geographical and Historical Description of Asia Minor*.

- Vol. II, Oxford 1832.
- Çapar 1995 Ö. Çapar, "Roma'nın Asia Eyaleti'nde Conventus (Diocesis) Sistemi". *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 37/1-2 (1995) 731-755.
- Çokay – Kepçe 2009 S. Çokay – Kepçe, "The Pottery from Burdur Uylupınar Necropolis". *Adalya* 13 (2009) 29-76.
- Dökü – Özüdoğru 2009 F. E. Dökü – Ş. Özüdoğru, "Ticaret Yollarının Kavşağındaki Kent Kibyra". Eds. N. Yılmaz, H. Yıldız - E. Er, III. *Ulusal Mimarlık ve Taş Sempozyumu, Geçmişten Geleceğe Ticaret Yapılarında Taş*. Mimarlar Odası Antalya Şubesi, 20 - 21 Kasım 2009, Antalya (2009) 51-55.
- Dökü 2013 F. E. Dökü, "Uylupınar Yerleşmesi (Erken Kibyra) ve Çevresi Yüzey Araştırması 2012". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 11 (2013) 239-249.
- Dökü – Kaya 2013 F. E. Dökü – M. C. Kaya, "The Architecture and Function of the Stadium of Kibyra". *Adalya* 16 (2013) 177-202.
- Dörtlük 1977 K. Dörtlük, "1975 Uylupınar Kazı Raporu". *Türk Arkeoloji Dergisi (TAD)* 24/2 (1977) 9-32.
- Ekinci 2004 H. A. Ekinci, "Burdur Müzesi Çalışmaları 2003. Burdur –Göhlhisar İlçesi Yusufça Beldesi Erken Bizans Kilisesi Kurtarma Kazısı". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 2 (2004) 126-128.
- Ekinci 2005 H. A. Ekinci, "Burdur Müzesi Çalışmaları 2004. Göhlhisar, Yusufça Erken Bizans Kilisesi Kurtarma Kazısı". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 3 (2005) 159-161.
- Freeble 2004 D. S. Freeble, *The Other Greeks: Metaphors and Ironies of Hellenism in Livy's Fourth Decade*. Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Philosophy in the Graduate. Greek and Latin Graduate Program. School of the Ohio State University 2004.
- Gruen 1984 E. S. Gruen, *The Hellenistic World and the Coming of Rome*. London 1984.
- Hall 1994 A.S. Hall, "The Site of Sinda". Ed. D. H. French. *Studies in the History and Topography of Lycia and Pisidia in Memoriam A.S. Hall*. The British Institute of Archaeology at Ankara (B.I.A.A.) Monograph 19 (1994) 48-52.
- Işık et al. 2001 F. Işık - H. İşkan - N. Çevik, *Miliarium Lyciae. Patara Yol Kılavuz Anıtı. Das Wegweisermonument von Patara. Önrapor/Vorbericht*. Akdeniz Üniversitesi Likya Uygarlıkları Araştırma Merkezi. *Lykia* IV/19998-1999. Antalya 2001.
- Japp 2005 S. Japp, "Die Lokale Keramikproduktion van Kibyra". *Rei Cretariae Romanae Fautores Acta* 39 (2005) 237-241.
- Jones 1971 A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford University Press 1971².
- Kahya 2011 T. Kahya, "Düver Yerleşim Tarihi Araştırmaları 2010". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 9 (2011) 219-223.
- Kaptijn et al. 2012 E. Kaptijn – R. Vandam - J. Poblome - M. Waelkens, "Burdur Ovası'nda İşkan: 2010 ve 2011 Sagalassos Projesi Yüzey Araştırmaları". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 10 (2012) 143-147.

- Karabacak 2011 V. Karabacak, "Geological, geomorphological and archeoseismological observations along the Kibyra fault and their implications on the regional tectonic of SW Turkey". *Turkish Journal of Earth Science* 20 (2011) 429-447.
- Kibyra 2006 H. A. Ekinci, Ş. Özüdoğru, F. E. Dökü - G. Tiryaki, "Kibyra Kazı Çalışmaları 2006". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 5 (2007) 22-28.
- Kibyra 2007 H. A. Ekinci, Ş. Özüdoğru, F. E. Dökü - G. Tiryaki, 2008, "Kibyra Kazı Çalışmaları 2007". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 6 (2008) 35-41.
- Kibyra 2008 H. A. Ekinci, Ş. Özüdoğru - F. E. Dökü, "Kibyra 2008 Yılı Kazıları". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 7 (2009) 32-39.
- Kibyra 2009 Ş. Özüdoğru - F. E. Dökü, "Kibyra 2009 Yılı Kazıları". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 8 (2010) 37-45.
- Kibyra 2010 Ş. Özüdoğru, F. E. Dökü, G. Dikbaş - H. Vanhavarbeke, "Kibyra 2010". *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Anmed* 9 (2011) 36-43.
- Larsen 1956 J. A. O. Larsen, "The Araxa Inscription and the Lycian Confederacy". *Classical Philology* 51 (1956) 151-169.
- Lloyd - Mellart 1962 S. Lloyd - J. Mellart, *Beycesultan. Vol I. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*. Occasional Publications of the British Institute of Archaeology at Ankara, No 6 London 1962.
- Lloyd - Mellart 1965 S. Lloyd - J. Mellart, *Beycesultan. Vol II*. London 1965.
- McLean 2002 B. H. McLean, *An Introduction to Greek Epigraphy of the Hellenistic and Roman Periods to Alexander the Great down to Reign of the Constantine (323 B.C. - A.D. 337)*. University of Michigan Press 2002.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor. To the End of the Third Century After Christ*. Princeton University Press 1950.
- Metin 2012 H. Metin, *Kibyra Kandilleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi. Erzurum 2012.
- Milne 1905 J. Grafton Milne, *Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire: Greek inscriptions*. Printed at the University Press, Oxford 1905.
- Milner 1998 N. P. Milner, *An Epigraphical Survey in the Kibyra - Olbasa Region, conducted by A. S. Hall*. The British Institute of Archaeology at Ankara (B.I.A.A.) Monograph 24. Oxford 1998.
- Özsait 1991 M. Özsait, "1989 Yılı Gölhisar Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları". Ed. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, *Uluslararası Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 28 Mayıs - 1 Haziran 1990. Ankara, AST VIII (1991) 35-44.
- Özüdoğru - Dündar 2007 Ş. Özüdoğru - E. Dündar, "Kibyra Geç Roma - Erken Doğu Roma Dönemi Mühürlü Unguentariumları". *Olba* 15 (2007) 145-177.
- Özüdoğru 2010 Ş. Özüdoğru, "Kibyra Antik Kenti ve Turizm Potansiyeli". Ed. M. Tanır, *Geçmişten Geleceğe Burdur Halk Kültürü ve Turizm Sempozyumu (2. Burdur Sempozyumu)* 3-5 Haziran 2010 Burdur (2010) 507-518.
- Saygılı 2012 B. Saygılı, "Kalıp Yapımı Kibyra Kaseleri". Eds. Kayhan Dörtlük *et alii*, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I. Anadolu Akdenizi Sempozyumu Bildirileri*. 04-07 Kasım 2009. Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri

- Araştırma Enstitüsü. Antalya (2012) 397-414.
- SNG Cop. *Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum. Phrygia. Part I*, Copenhagen 1948.
- SNG Fitzwilliam *Sylloge Nummorum Graecorum. Volume IV. Fitzwilliam Museum. Leake and General Collections. Part VI Asia Minor - Phrygia*, London 1965.
- SNG München *Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Staatliche Münzsammlung München. Phrygien. 24. Heft. München* 1989.
- Şahin – Adak 2007 S. Şahin – M. Adak, *Stadiasmus Patarensis, Itinera Romana Provinciae Lyciae*. İstanbul 2007.
- Şenol 2000 G. C. Şenol, *İskenderiye (Mısır) Kurtarma Kazılarında Ele Geçen Hellenistik Dönem Amphora Mühürler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi. İzmir 2000.
- Uygun – Dökü 2008 Ç. Uygun – F. E. Dökü, “Kibyra Yerel Kırmızı Astarlı Seramiklerinden Örnekler”. *Adalya* 11 (2008) 133-163.
- Vanhaverbeke *et al.* 2010 H. Vanhaverbeke, M. Waelkens, K. Vyncke, V. de Laet, S. Aydal, B. Mušič, B. de Cupere, J. Poblome, D. Braekmans, P. Degryse, E. Marinova, G. Verstraeten, W. van Neer, B. Šlapšak, I. Medarič, H. Ekinci - M. Erbay, “Pisidian’ culture? The Classical - Hellenistic site at Düzen Tepe near Sagalassus (Southwest Turkey)”. *Anatolian Studies* 60 (2010) 105-128.
- Yaylalı 1976 A. Yaylalı, *Der Fries des Artemisions von Magnesia am Mäander*. *İstMitt. Beiheft* 15. Tübingen 1976.